

01

Δισκοειδές ενώτιο
με σφυρήλατο και
κοκκιδωτό διάκοσμο.
Πιθανόν από τη Μεγάλη
Ελλάδα, 530–500 π.Χ.

ΕΤΡΟΥΣΚΙΚΑ ΑΡΧΑΪΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

—Μέρος Β'. Η ιωνική φάση

Ο εξελληνισμός και η κομψή πολυτέλεια ενός νέου τρόπου ζωής σφραγίζουν την ώριμη Αρχαϊκή περίοδο έως και το 480 π.Χ. Στις τεχνικές επικρατεί η συρματερή, συνηθίζεται η ένθεση σκληρών λίθων ή υαλόμαζας. Λιτά τώρα τα κτερίσματα των νεκρών. Περόνες για τα μαλλιά, ενώτια τύπου «μπαούλο», δισκοειδή ενώτια, περιδέραια, περικάρπια, πόρπες, δαχτυλίδια με σφενδόνη ή με περιστρεφόμενο ψευδοσκαρβαίο, επίρραπτα πλακίδια. Με νόμο του 449 π.Χ. θα απαγορευτεί να συνοδεύουν τους νεκρούς χρυσά κτερίσματα.

ΒΙΒΙΑΝ ΣΤΑΪΚΟΥ
Αρχαιολόγος ΥΠΠΟΑ
ΜΑ στην Προϊστορική Αρχαιολογία

ΤΟΝ 6ο ΑΙΩΝΑ Π.Χ. ΟΙ ΕΤΡΟΥΣΚΟΙ ΕΙΧΑΝ αγγίξει τα όρια της εδαφικής τους κυριαρχίας και είχαν φτάσει στο απόγειο της δύναμής τους. Την ίδια περίοδο οι Πέρσες ανάγκασαν τους Έλληνες να εγκαταλείψουν τα μικρασιατικά παράλια. Εκείνοι αρχικά εγκαταστάθηκαν στην Alalia της Κορσικής, εκδιώχθηκαν όμως και από εκεί έπειτα από συντονισμένη επίθεση των Φοινίκων και των Ετρούσκων, με συνέπεια ικανός αριθμός Φωκαέων να διασκορπιστεί και να εγκατασταθεί μόνιμα στις πόλεις της Ετρουρίας. Ανάμεσά τους υπήρχαν και πολλοί τεχνίτες, εξ ου και γύρω στο 580 π.Χ. επικράτησε στην τέχνη το λεγόμενο «ιωνικό στυλ». Για το λόγο αυτό η ώριμη Αρχαϊκή περίοδος έως και το 480 π.Χ. ονομάζεται και «ιωνική φάση»¹.

Οι επιρροές που δέχεται η Ετρουρία από τα παράλια της Ιωνίας και της Λυδίας, σε συνάρτηση με έναν διαφορετικό τρόπο ζωής που βασίζεται στην «αβρυσύνη», οδηγούν σε μια τάση για εξευγενισμό και εξελληνισμό. Παράλληλα, η ανάδειξη της δυναμικής αστικής τάξης βιοτεχνών και εμπόρων είχε ως αποτέλεσμα τον ευρύτερο καταμερισμό του πλούτου και τον περιορισμό της αλαζονικής επίδειξης. Η εκζήτηση και η συσώρευση αμύθητων θησαυρών που χαρακτηρίζαν την ανατολιζούσα φάση δίνουν τη θέση τους σε μια πιο λιτή κτέριση των νεκρών. Ενώ πολλά από τα κοσμήματα της προηγούμενης φάσης είχαν εκ προοιμίου αποκλειστικά ταφική χρήση, τα κοσμήματα που χρονολογούνται στους ύστερους αρχαϊκούς χρόνους είναι προσφιλή προσωπικά αντικείμενα του νεκρού που τον συνοδεύουν στην τελευταία κατοικία του².

Γενικότερα την περίοδο αυτή η ελληνική τέχνη αποτελεί αντικείμενο μίμησης σε διάφορους τομείς της ετρουσκικής καλλιτεχνικής παραγωγής, όπως είναι για παράδειγμα η κεραμική. Στο ίδιο πλαίσιο, η χρυσοχοϊκή τέχνη υιοθετεί ελληνικά στοιχεία που δεν περιορίζονται μόνο σε λεπτομέρειες ή σε παραπληρωματικά διακοσμητικά μοτίβα και οικειοποιείται το ιωνικό στυλ και θεματολόγιο σε μεγαλύτερο εύρος. Από την ανατολιζούσα κληρονομιά διατηρούνται οι ολόγλυφες σφυρήλατες φιγούρες. Ωστόσο, στις σφίγγες και τους λέοντες προστίθενται ελληνικά μυθολογικά στοιχεία, όπως σειρήνες, χίμαιρες, κεφαλές σατύρων, καθώς και κεφαλή Αχελώου. Πρόκειται για ένα ρεπερτόριο αποτροπαϊκού συμβολισμού το οποίο ωστόσο διαδραματίζει εν τέλει καθαρά διακοσμητικό ρόλο, καθώς στην περίπτωση των ελληνικών μυθολογικών θεμάτων που συναντούμε στα έργα της ώριμης Αρχαϊκής περιόδου, πολλές φορές δι-

απιστώνουμε πως ο Ετρούσκος τεχνίτης συγχέει τα πρόσωπα και τα επεισόδια των διαφόρων μύθων και τα αποδίδει ελεύθερα, ανάλογα με την κρίση του³.

Τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ. η συρματερή τεχνική παίρνει τη σκυτάλη από την τεχνική της κοκκίδωσης, αλλαγή που παρατηρείται ταυτόχρονα και στον ελλαδικό χώρο⁴. Οι τεχνολογικές καινοτομίες είναι ελάχιστες σε σύγκριση με την προηγούμενη περίοδο. Σε αυτή τη φάση η ένθεση σκληρών λίθων ή υαλόμαζας είναι συνήθης. Διακρίνεται μια νατουραλιστική διάθεση, καθώς και μια τάση για την επίτευξη πολυχρωμίας. Επιπλέον, εξαπλώνονται τα επίχρυσα ή επάργυρα κοσμήματα.

Σημειώνεται πως τα κοσμήματα αυτής της περιόδου μάς είναι γνωστά κυρίως από ιδιωτικές συλλογές και μουσεία, αποκτήματα συλλογών του 18ου αιώνα. Η μελέτη τους περιορίζεται συνήθως σε τυπολογικές κατατάξεις, καθώς απουσιάζουν τα ανασκαφικά συμφραζόμενα (context), που θα βοηθούσαν στην πληρέστερη μελέτη τους.

Οι σφηνωτήρες, αν και εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται, δεν είναι πλέον της μόδας. Αντίθετα, οι περόνες για τα μαλλιά, που έλκουν την καταγωγή τους από τα μικρασιατικά παράλια (π.χ. Έφεσος) και από την Κύπρο, γνωρίζουν μεγάλη διάδοση⁵.

Επίσης πολύ αγαπητά είναι την εποχή αυτή τα ενώτια, είτε αρχικά τα τύπου «μπαούλο», που αποτελούν καθαρά ετρουσκικό δημιούργημα, είτε οψιμότερα τα δισκοειδή, που η προέλευσή τους θα πρέπει να αναζητηθεί σε λυδικές ή ιωνικές πρωτότυπες δημιουργίες⁶.

Τα ενώτια τύπου «μπαούλο», που αποτελούν εξέλιξη τεχνοτροπιών των εργαστηρίων της Vetulonia της Ανατολιζουσας περιόδου, έχουν μεγάλη διάδοση και ζήτηση σε όλη την Ετρουρία και την επικράτειά της κατά τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ. Αρχικά το ενώτιο αποτελείτο από τρία παράλληλα σύρματα που θυμίζουν τη συρματερή τεχνική openwork που συναντούμε στα περικάρπια⁷. Ο τύπος θα εξελιχθεί στη συνέχεια με κύριο κέντρο παραγωγής το Vulci. Το κοίλο έλασμα που καλύπτει πλέον το συρματινό πλαίσιο, κρύβοντας παράλληλα την ακίδα ανάρτησης, διακοσμείται με χρήση της συρματερής τεχνικής, της κοκκίδωσης, με ανάγλυφες ή ολόγλυφες φιγούρες, με ενθέσεις υαλόμαζας κ.λπ.⁸. Η ποικιλία στη διακόσμηση είναι τέτοια, ώστε σχεδόν κανένα ζευγάρι δεν φέρει πανομοιότυπη διακόσμηση με κάποιο άλλο. Στα περισσότερα, ρόδακες και ανθήμια εγκιβωτίζονται συμμετρι-

02
Ζεύγος ενωτίων τύπου «μπαούλο» με πλαστική διακόσμηση, β' μισό 6ου αι. π.Χ.

03
Ενώτιο τύπου «μπαούλο» με επίστεψη γοργονείου. Bientina, β' τέταρτο 6ου αι. π.Χ.

04
Ενώτιο τύπου «μπαούλο». Vulci, γ' τέταρτο 6ου αι. π.Χ.

05
Ζεύγος διμερών δισκοειδών ενωτίων, τέλη 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.

02

03

04

05

06
06

Χρυσό περιδέραιο με αλυσίδες και σφουρήλατα περιάπτα. Ruvo, 480 π.Χ.

07

Χρυσό περιάπτο με κεφαλή Αχελώου, 6ος αι. π.Χ. Μουσείο Λούβρου.

08

Χρυσό περιδέραιο με αλυσίδες και περιάπτα. Magemma, 480–460 π.Χ.

09

Χρυσό επίρραπτο πλακίδιο με σφουρήλατη παράσταση κόρης. Cerveteri, 540–510 π.Χ.

10

Χρυσό περιάπτο με παράσταση Ίκαρου και Δαίδαλου, αρχές 5ου αι. π.Χ.

κά στο ορθογώνιο πλαίσιο με διάφορους συνδυασμούς (εικ. 4). Σε άλλες περιπτώσεις το πλαίσιο στέφεται με μορφές ζωικές (για παράδειγμα, λαγούς) ή μυθολογικές, που ανήκουν σαφέστατα στο ελληνικό θεματολόγιο. Σε ένα ζευγάρι ενωτίων του 5ου αιώνα π.Χ.⁹ που, κρίνοντας από το ατελές ραφινάρισμα, θα το αποδίδαμε σε κάποιο περιφερειακό εργαστήριο, παρατηρούμε πως το κυλινδρικό πλαίσιο, του οποίου έχει χαθεί ο ένθετος διάκοσμος, στέφεται με σφουρήλατη μορφή γοργονείου, αγαπημένο ελληνικό θέμα της Ύστερης Αρχαϊκής περιόδου (εικ. 3). Ένα πρωιμότερο ζεύγος αυτού του τύπου, άγνωστης προέλευσης, που χρονολογείται στα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ.¹⁰ ακολουθεί προγενέστερα εικονογραφικά θέματα (εικ. 2). Στο κέντρο του πλαισίου στέκει ορθή ολόσωμη γυναικεία μορφή. Φέρει το αριστερό χέρι στο στήθος, ενώ με το δεξί ανασπκώνει το ένδυμά της. Η κεφαλή στέφεται με διάδημα από εννέα συρμάτινα πέταλα, τα οποία φέρουν ενθέσεις από πολύχρωμη υαλόμαζα. Τη γυναικεία μορφή πλαισιώνουν εκατέρωθεν δύο λιοντάρια, θυμίζοντας το αγαπτό κατά την Ανατολίζουσα περίοδο θέμα της πότνιας θηρών.

Τα ενώτια τύπου «μπαούλο» διαδέχονται τα δισκοειδή ενώτια, που φτάνουν σε διάμετρο έως και τα επτά εκατοστά. Ενώτια παρόμοιου τύπου βλέπουμε στα αγάλματα των αρχαϊκών κορών της Ακρόπολης των Αθηνών. Κεντροφερείς ταινίες πλουμισμένες με φυτόμορφα ή γεωμετρικά σχέδια πλαισιώνουν συνήθως ένα άνθος στο κέντρο του δίσκου. Η ακίδα για την ανάρτηση στο αυτί βρίσκεται κάθετα τοποθετημένη πίσω από το δίσκο. Και σε αυτή την περίπτωση, βασικό κέντρο παραγωγής θεωρείται το Vulci. Όπως παρατηρούμε σε έκθεμα από το Βρετανι-

09

07

08

10

κό Μουσείο¹¹ (530–500 π.Χ.), η συρματερή και κοκκιδωτή διακόσμηση αναπτύσσεται σε κεντροφερείς ζώνες (εικ. 1). Στον πυρήνα του δίσκου επτά ανθέμια παισιώνουν ύπερο άνθους, πλούσια κοσμημένο με κοκκίδωση.

Σε μια παραλλαγή ο δίσκος χωρίζεται σε δύο διακριτά ημικύκλια, όπως βλέπουμε σε ένα περίτεχνο έκθεμα του Museo Gregoriano Etrusco¹² από τα τέλη του 6ου–αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. (εικ. 5). Στα δύο καστόνια εφαρμόζει πέτρωμα λευκού βάθους που το διατρέχουν πολύχρωμες γκριζοπράσινες φλέβες. Τα καστόνια στολίζουν περιμετρικά κοκκιδωτά και συρμάτινα γεωμετρικά σχέδια. Στο άνω μέρος του ενωτίου επικάθονται φιγούρες σφυρηλατημένες σε λεπτό φύλλο χρυσού. Διακρίνονται ανακλιμένοι Σειλνός και κάποια μορφή που παίζει διπλό αυλό.

Σε ό,τι αφορά τα περιδέραια, λόγω των συνθηκών εύρεσής τους συνήθως δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την αρχική διάταξη των ψήφων, με αποτέλεσμα η αποκατάσταση της αρχικής τους μορφής να είναι αμφίβολη. Οι πιο απλοί τύποι αφορούν σε περιδέραια με σφαιρικές ψήφους ακόσμητες ή με φυτικά κοκκιδωτά σχέδια¹³. Ιδιαίτερα αγαπητά είναι τα περιδέραια με αλυσιδένια ταινία ή με δικτυωτό πλέγμα αλυσιδων¹⁴, απ' όπου αναρτώνται διάφορα διακοσμητικά εξαρτήματα. Το περιδέραιο από το Ruvo της Απουλίας χρονολογείται στο 480 π.Χ. (εικ. 6). Αν και ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι πρόκειται για καθαρά ιταλιώτικη δημιουργία, άλλοι υποστηρίζουν πως την εποχή αυτή οι Ετρούσκοι εξακολουθούν να εξαגουν αντικείμενα πολυτελείας στις γύρω περιοχές, στα οποία θα πρέπει να ανήκει και το συγκεκριμένο έργο¹⁵. Στην αλυσιδένια ταινία είναι στερεωμένες αλυσίδες

11
Σύνολο χρυσών κοσμημάτων
από τάφο του Vulci, περί το 500
π.Χ. Μητροπολιτικό Μουσείο
Τέχνης της Νέας Υόρκης.

απλής πλέξης που διασταυρούμενες σχηματίζουν ένα «δίχτυ» πενταγώνων και ρόμβων, απ' όπου κρέμονται πρόσωπα Σειληνών, άνθη λωτού και καρποί βελανιδιάς.

Σε ένα διάλιθο περιδέραιο του Βρετανικού Μουσείου από τη Maremma (480–460 π.Χ.)¹⁶, παρατηρούμε πως από την αλυσιδένια ταινία και το δικτυωτό πλέγμα αναρτώνται σφυρήλατες κεφαλές Αχελώου, άρπυιες με ανοιχτά φτερά, καρποί βελανιδιάς, άνθη λωτού και καστόνια οβάλ σχήματος με ενθέσεις όνυχα και κεχριμαριού (εικ. 8).

Από αλυσίδες αναρτώνται και μεμονωμένα περιάπτα αποτροπαϊκού χαρακτήρα, όπως κεφαλές σατύρου ή Αχελώου (εικ. 7), σειρήνες, προτομές λείαινας ή φυλαχτά, όπως δόντια ζώων, που όμως έχουν καταβολές σε προγενέστερα πρότυπα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα χρυσό μυροφόρο περιάπτο των αρχών του 5ου αιώνα που αποδίδεται σε εργαστήριο είτε της Spina είτε του Chiusi και στο εσωτερικό του οποίου ανιχνεύθηκαν υπολείμματα λάβδανου. Με την τεχνική *peroussé* και με κοίλανση αποδίδονται στην πρόσθια και οπίσθια όψη δύο παρόμοιες φτερωτές φιγούρες που ταυτίζονται επιγραφικά με τον Δαίδαλο (Taitle) και τον Ίκαρο (Vicare), αγαπημένο θέμα της ελληνικής μυθολογίας¹⁷ (εικ. 10).

Επαφές με τον ελλαδικό χώρο, αλλά και την Ανατολή υποδηλώνει ένα περικάρπιο από μπλε υαλόμαζα που προέρχεται από τάφο στην περιοχή του Vulci¹⁸ (εικ. 14). Το κόσμημα κατασκευάστηκε σε κάποιο τοπικό εργαστήριο στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. Τα χρυσά πέρατά του αποδίδουν προτομές λεόντων με ανοιχτό στόμα, θυμίζοντας έντονα παρόμοια βραχιόλια από τη Ρόδο, τα οποία με τη σειρά τους μιμούνται ανατολικά πρότυπα¹⁹.

Όσες πόρπες έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα σε τάφους στην πλειονότητά τους δεν προορίζονταν για ταφική χρήση, δηλαδή για τη συγκράτηση του νεκρικού σάβανου, αλλά αποτελούσαν πρακτικό εξάρτημα της καθημερινής ένδυσης.

Οι πόρπες με φιγούρες επί του τόξου, δημιουργίες εργαστηρίων της Caere και κυρίως του Vulci, γίνονται ιδιαίτερα αγαπητές αυτή την περίοδο. Οι σφυρήλατες φιγούρες, στις οποίες αναγνωρίζει κανείς ανατολιζουσες καταβολές, παριστούν σφίγγες, χίμαιρες, φτερωτούς λέοντες, φτερωτά άλογα κ.ά. Στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. χρονολογείται η χρυσή πόρπη που εκτίθεται στο Βρετανικό Μουσείο και μπορεί με βεβαιότητα να αποδοθεί σε εργαστήριο του

Vulci²⁰ (εικ. 12). Στο τόξο δεσπόζει χίμαιρα, η οποία έχει κατασκευαστεί από δύο σφυρηλατημένα και συγκολλημένα ελάσματα, ενώ στην πεπλατυσμένη περόνη επικάθεται ίππος.

Ήδη από τον 7ο αιώνα είχαν διαδοθεί στη λεκάνη της Μεσογείου τα δαχτυλίδια με σφενδόνη αιγυπτιακού τύπου (*cartouche*) και είχαν γίνει ιδιαίτερα αγαπητά στη Σαρδηνία, την Ιβηρική χερσόνησο και τη Ρόδο. Πρόκειται για τύπο αιγυπτιακής καταγωγής, που ενσωματώθηκε στο ρεπερτόριο της Φοινίκης και της Κύπρου και μέσω του αποικισμού διαδόθηκε στη Μεσόγειο και κατ' επέκταση στην Ετρουρία. Οι Ετρούσκοι άργησαν σχετικά να ενσωματώσουν στην παραγωγή τους τον συγκεκριμένο τύπο δαχτυλιδιού, ο οποίος αρχίζει να διαδίδεται μετά τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ.²¹ με κύριο κέντρο παραγωγής το Vulci. Θεωρείται πως αρχικά στα εργαστήρια της Ετρουρίας εργάζονταν Έλληνες μετανάστες τεχνίτες²². Η εργασία τους συνδέεται άμεσα με την παράλληλη έξαρση της κεραμικής παραγωγής κατά την εικοσαετία 540–520 π.Χ., στην εικονογραφία της οποίας ενσωματώνονται και εξελίσσονται τα ιωνικά θέματα. Μετά το 500 π.Χ. κάνουν την εμφάνισή τους καθαρά ετρουσκικές δημιουργίες.

Τα δαχτυλίδια είναι χρυσά, αργυρά ή χάλκινα, ενώ δεν λείπουν και τα επίχρυσα ή επάργυρα. Πάνω στη χρυσή σφενδόνη, που μπορεί να είναι σχήματος οβάλ ή ρόμβου, διατάσσονται κάθετα σε επάλληλες ζώνες ή οριζόντια ενιαία διάφορα διακοσμητικά θέματα που δέχονται επιρροές τόσο από την Ανατολή (εικ. 13), όσο και από το ελληνικό μυθολογικό θεματολόγιο. Σκαραβαίοι, σφίγγες, φτερωτά άλογα και φτερωτά λιοντάρια, αιλουροειδή, σκυλιά, πτηνά, σειρήνες, χίμαιρες, ρόδακες, μοναχικές μορφές, θεοί από το ελληνικό δωδεκάθεο ή και αφηγηματικές παραστάσεις είναι ορισμένα από τα αγαπημένα διακοσμητικά μοτίβα.

Κατά μία άλλη παραλλαγή στο άνω τμήμα του δακτυλίου στερεώνεται με την περικλειστη τεχνική σκληρός δακτυλιόλιθος (όνυχας ή κορνάλινης), πάνω στον οποίο χαράσσεται το εικονογραφικό θέμα. Το σφραγιδολίθο πλαισιώνουν εκατέρωθεν λέοντες, σάτυροι, σειρήνες ή φυτικά μοτίβα που αποδίδονται ανάγλυφα.

Περίπου το 530 π.Χ. κάνουν την εμφάνισή τους οι περιστρεφόμενοι ψευδοσκαραβαίοι, πάνω στους οποίους χαράσσονται, ορισμένες φορές και στις δύο όψεις, ηρωικά ή μυθολογικά θέματα όπως: η παράδοση των νέων όπλων από τη Θέτιδα στον Αχιλλέα (εικ. 15), οι Επτά επί Θήβας, ο Κάστορας, ο Ηρακλής, η θεά Αθηνά

12

Χρυσή πόρπη με σφυρήλατη παράσταση χίμαιρας στο τόξο και ορθογώνια θήκη για την υποδοχή της περόνης. Vulci, β' μισό 6ου αι. π.Χ.

13

Χρυσό δαχτυλίδι με εγχάρκτη σφενδόνη αιγυπτιακού τύπου. Πιθανόν από το Vulci, γ' τέταρτο 6ου αι. π.Χ.

14

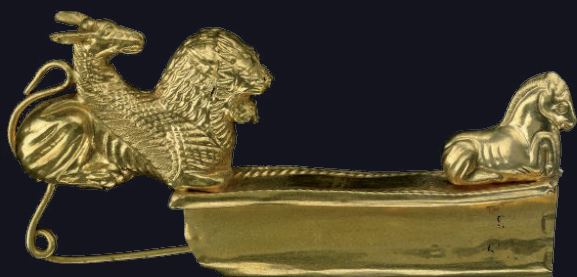
Περικάρπιο από μπλε υαλόμαζα και χρυσές προτομές λεόντων στα πέρατα. Vulci, τέλη 6ου αι. π.Χ.

15

Χρυσό δαχτυλίδι με περιστρεφόμενο ψευδοσκαραβαίο από κορνάλινη λίθο με εγχάρκτη μυθολογική παράσταση. Ίσως από το Vulci, τέλη 6ου αι. π.Χ.

16

Χρυσά σφυρήλατα πλακίδια από αγκράφα ζώνης με παράσταση άρπυιας. Chiusi, 490–470 π.Χ.

12

13

14

15

16

17

και ο Απόλλων. Επιπλέον επιλέγονται και άλλα θέματα όπως αθλητές, θνήσκοντες πολεμιστές, σάτυροι που χορεύουν κ.ά.²³

Μια τελευταία κατηγορία κοσμημάτων αφορά σε επίρραπτα πλακίδια που κοσμούσαν ρούχα ή ζώνες. Σε εργαστήριο από το Cerveteri αποδίδονται πλακίδια με παράσταση γυναικείων μορφών στον τύπο της ιωνικής κόρης²⁴. Παριστάνονται όρθιες γυναικείες μορφές με μακριούς βοστρύχους, οι οποίες φέρουν διάδημα και άλλα κοσμήματα ενώ συγκρατούν με το αριστερό χέρι το χιτώνα τους (εικ. 9).

Στα δύο ελάσματα που αποτελούν αγκράφα ζώνης από το Chiusi και χρονολογούνται στο 490–470 π.Χ. (εικ. 16)²⁵ είναι αποκρυσταλλωμένες οι τάσεις του ύστερου ιωνικού στυλ στη γλυπτική, καθώς η στυλιζαρισμένη απόδοση των μυθολογικών τεράτων παρουσιάζει σαφείς ομοιότητες με έργα όπως η μαρμάρινη κεφαλή Lorenzini από τη Volterra (εικ. 17) της ίδιας εποχής. Τα δυο πλακίδια θηλυκώνουν με άγκιστρο και δακτύλιο και φέρουν σφυρήλατες παραστάσεις άρπυιας.

Παρόλο που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα περισσότερα κοσμήματα της περιόδου στερούνται των ανασκαφικών συνευρημάτων τους, σώζονται λιγοστά σύνολα κοσμημάτων που προέρχονται από ανασκαμμένους τάφους στο Vulci, στο Veio, στη Bientina και τη Luca, και μας βοηθούν να σχηματίσουμε μια κάπως πιο ολοκλη-

ρωμένη εικόνα για τις επιλογές και το γούστο των γυναικών της αριστοκρατίας στα τέλη της Αρχαϊκής περιόδου. Σαφώς το πλέον εντυπωσιακό χάρι στην πολυχρωμία του σύνολο αποτελούν τα κοσμήματα που βρέθηκαν τον 19ο αιώνα σε τάφο του Vulci²⁶ (εικ. 11), ο οποίος διέθετε δύο ταφικούς θαλάμους. Στον ένα θάλαμο είχε ενταφιαστεί πολεμιστής με τον οπλισμό του και χάλκινα αγγεία, ενώ στον άλλο η γυναίκα του με τα κοσμήματά της και αρκετά ερυθρόμορφα αγγεία.

Ο άνδρας φορούσε δαχτυλίδι με περίκλειστο σφραγιδόλιθο, το οποίο χρονολογείται στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. (εικ. 18). Περιμετρικά στη βάση του καστονιού είναι τοποθετημένα μικρά σφαιρίδια, ενώ εκατέρωθεν επί του δακτυλίου αποδίδονται ανάγλυφα δύο μορφές σατύρων. Ο σφραγιδόλιθος φέρει παράσταση πτηνού εν πτήσει με φίδι στο στόμα.

Στη γυναίκα του πολεμιστή ανήκε το ζεύγος των δισκοειδών ενωτίων που χρονολογείται περί το 500 π.Χ. Σε κεντροφερείς ζώνες αναπτύσσονται άνθη λωτού, ανθέμια, κυκλικά σφαιρίδια και υαλόμαζες σε κυκλικά πλαίσια. Το κεντρικό ανθέμιο, κατασκευασμένο με τη συρματερή τεχνική, πλαισιώνει κυκλικός διάφανος δίσκος από υαλόμαζα διακοσμημένος με ετάλληλα ανθέμια. Στην οπίσθια όψη υπάρχει έμβολο για την ανάρτηση είτε στο αυτί είτε, κατά μία άλλη εκδοχή, στην κορυφή κωνικού καπέλου.

Το περιδέραιο, επίσης των αρχών του 5ου αιώνα π.Χ., φέρει έντεκα περιάπτα με οβάλ καστόνια, με πολύχρωμες ενθέσεις από κορναλίνη και σαρδόνυχα. Τους ημιπολύτιμους λίθους πλαισιώνουν στο άνω μέρος σφυρήλατες σε μήτρα προτομές φτερωτών γυναικών και στο κάτω κεφαλές Αχελώου εναλλασσόμενες με κεφαλές σατύρων, που βρίσκουν παράλληλα στο περιδέραιο από τη Maremma, στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Η αρχή του τέλους για τους Ετρούσκους συμπίπτει με το τέλος της ηγεμονίας του Ταρκύνιου του Υπερήφανου (Tarquinius Superbus) το 509 π.Χ. Στη συνέχεια, διακόπτεται η επικοινωνία με την περιοχή της Καμπανίας, καθώς οι Ετρούσκοι πτoύνται από τον Γύρωνα των Συρακουσών το 474 π.Χ. Ειδικά νομοθετήματα στο τέλος της Αρχαϊκής εποχής, στην Ελλάδα και τη Ρώμη, περιόρισαν σταδιακά τη συγκέντρωση χρυσού σε ιδιώτες, μεταφέροντάς τον στα χέρια της πολιτείας και των ιερών. Σε αυτό το πλαίσιο κινείται και ο δέκατος πίνακας του Νόμου των Δώδεκα Πινάκων (449 π.Χ.), που παγόρευσε να θάβονται χρυσά αντικείμενα μαζί με τους νεκρούς.

17
Η μαρμάρινη κεφαλή Lorenzini, αρχές 5ου αι. π.Χ.

18
Χρυσό δαχτυλίδι με σφραγιδόλιθο. Vulci, αρχές 5ου αι. π.Χ.

18

Σημειώσεις

- 1 Γενικά για την περίοδο αυτή, βλ. Torelli 1985, σ. 75–83, Cristofani 1978, σ. 51–60.
- 2 Γενικότερα για τα κοσμήματα της ώριμης Αρχαϊκής περιόδου, βλ. Martelli 1983.
- 3 Για παράδειγμα, σε σφραγιδόλιθο που αποδίδει επεισόδιο της *Ιλιάδας* με τον Αχιλλέα στην Τροία, οι μορφές ταυτίζονται επιγραφικά με τα ονόματα των Επτά επί Θήβας (βλ. Zazoff 1968, σ. 50–52, αρ. κατ. 54, και Martelli 2000, σ. 459).
- 4 Higgins 1980, σ. 137.
- 5 Martelli 1983, σ. 52.
- 6 Higgins 1980, σ. 139–140.
- 7 Βλ. Higgins 1980, σ. 139, εικ. 20, Scarpignato 1985, σ. 40, αρ. κατ. 30.
- 8 Για διάφορες παραλλαγές στη διακόσμηση, βλ. Scarpignato 1985, σ. 41–50.
- 9 Cristofani / Martelli 1983, σ. 291, αρ. κατ. 136.
- 10 Cristofani / Martelli 1983, σ. 292, αρ. κατ. 142.
- 11 Cristofani / Martelli 1983, σ. 293, αρ. κατ. 148.
- 12 Scarpignato 1985, σ. 54–55, αρ. κατ. 52.
- 13 Βλ. για παράδειγμα, Scarpignato 1985, σ. 61, αρ. κατ. 68, Cristofani / Martelli 1983, σ. 172, αρ. κατ. 154.
- 14 Scarpignato 1985, σ. 62–64.
- 15 Cristofani / Martelli 1983, σ. 295, αρ. κατ. 161.
- 16 Cristofani / Martelli 1983, σ. 294, αρ. κατ. 158.
- 17 Teitz 1967, σ. 67–68, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία.

Ο Spivey (Spivey 1997, σ. 21, εικ. 12) παραθέτει ασπρόμαυρη φωτογραφία του αντικειμένου. Στο άνω μέρος σώζονται μόνο οι δύο ακραίοι κρίκοι και ανάμεσά τους είναι ορατή η οπή για την πλήρωση του περιάπτου με αρωματικά έλαια.

- 18 Cristofani / Martelli 1983, σ. 297, αρ. κατ. 174.
- 19 Δεσποίνη 1996, σ. 263, αρ. κατ. 194.
- 20 Cristofani / Martelli 1983, σ. 296, αρ. κατ. 169.
- 21 Martelli 1983, σ. 56.
- 22 Boardman 1970, σ. 152–153.
- 23 Zazoff 1968, σ. 14–16 (αρ. κατ. 14) και σ. 18 (αρ. κατ. 17). Ο συγγραφέας παραθέτει στο παράρτημα αλφαβητικό κατάλογο των ηρώων και των μυθολογικών σκηνών που απαντούν στους σκαραβαίους της Ετρουρίας.
- 24 Cristofani / Martelli 1983, σ. 300, αρ. κατ. 192. Για παρεμφερή πλακίδια με ανδρικές ή γυναικείες μορφές, βλ. και Buranelli / Sannibale 2004, σ. 126–127, αρ. κατ. 190–193.
- 25 Cristofani / Martelli 1983, σ. 301, αρ. κατ. 196.
- 26 Τα κοσμήματα ανήκαν επί έναν αιώνα σε ιδιωτική συλλογή. Το 1940 αγοράστηκαν από το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης. Αν και αναφέρεται πως το σύνολο των κοσμημάτων αποτελείται από δώδεκα κομμάτια, ωστόσο ορισμένα εξ αυτών φαίνεται πως προστέθηκαν μεταγενέστερα στο αρχικό σύνολο, βλ. Richter 1940, Cristofani / Martelli 1983, σ. 289–290.

Βιβλιογραφία

- Boardman 1970: Boardman J., *Greek Gems and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical*, London 1970.
- Buranelli / Sannibale 2004: Buranelli F. / Sannibale M., *Etruscan Treasures from the Cini Allia Collection*, Roma 2004.
- Cristofani 1978: Cristofani M., *L'arte degli Etruschi. Produzione e consumo*, Torino 1978.
- Cristofani / Martelli 1983: Cristofani M. / Martelli M., *L'oro degli Etruschi*, Novara 1983.
- Δεσποίνη 1996: Δεσποίνη Α., *Αρχαία χρυσά κοσμήματα, Ελληνική Τέχνη*, Αθήνα 1996.
- Higgins 1980: Higgins R., *Greek and Roman Jewellery*, Berkeley 1980.
- Martelli 1983: Martelli M., «L'arcaismo», στο M. Cristofani / M. Martelli, *L'oro degli Etruschi*, Novara 1983, σ. 52–61.
- Martelli 2000: Martelli M., «Le arti minori», στο M. Torelli (επιμ.), *Gli Etruschi*, Venezia 2000, σ. 455–475.
- Richter 1940: Richter G., «A Set of Etruscan Jewellery», *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 35/11, Part 1 (1940), σ. 223–226.
- Scarpignato 1985: Scarpignato M., *Oreficerie etrusche arcaiche* (Monumenti, Musei e gallerie Pontifice Museo gregoriano etrusco, Cataloghi I), Roma 1985.
- Spivey 1997: Spivey N., *Etruscan art*, London 1997.
- Teitz 1967: Teitz R. S., *Masterpieces of Etruscan art: exhibition at the Worcester Art Museum, April 21 to June 4, 1967*, Worcester 1967.
- Torelli 1985: Torelli M., *L'arte degli Etruschi*, Bari 1985.
- Zazoff 1968: Zazoff P., *Etruskische Skarabäen*, Mainz 1968.